

DOI 10.17234/SocEkol.30.1.5
UDK 316.334.2
316:001
338.2

Pregledni članak
Primljeno: 14. 12. 2019.
Prihvaćeno: 11. 09. 2020.

ZNANJE U FUNKCIJI TRANSFORMACIJE DRUŠTVA PREMA EKONOMIJI SMISLA

Marko Šundov

Stano-uprava d.o.o.
Ulica Mike Tripala 6, 21 000 Split
e-mail: marko.sundov@stano-uprava.hr

Sažetak

Bit nove ekonomije leži u preobražavanju ekonomske misli iz egocentrične u ekocentričnu svijest. Znanje u takvom procesu nosi ključnu ulogu, a redefiniranje funkcije koju ono danas ima u modernim društvima neoliberalne ekonomske doktrine predstavlja temeljni preduvjet transformacije društva prema ekonomiji smisla. Svijest pojedinca stoga se odmiče od vrijednosti zajedničkog i usmjerava se k vrijednostima pojedinačnog, kao nečeg nužnog kako bi se ostvario u potpunosti. Individualizacija stoga postaje uporište i temeljni pokretač procesa proizvodnje znanja u modernim društvima. Ubrzavanje vremena determinirano samo jednim društvenim područjem djelovanja pojedinca (ekonomskim) direktno se odražava na strukturu i volumen znanja koje tokom svog života treba usvojiti. Ovim radom ukazuje se na povezanost vremena tj. komprimiranja vremena pojedinca sa strukturom i volumenom znanja koje proizvode pojedine dionice lanaca proizvodnje znanja. Znanje koje se nameće pojedincu determinirano je tržišnim zakonitostima i korporativnim vrijednostima koje nadilaze sve ostale društvene vrijednosti. Svi pokazatelji, od ekonomskih, klimatskih, energetskih i sl., ukazuju na neodrživost individualnog tipa svjesnosti te proces proizvodnje znanja orijentiranog isključivo pojedinačnim interesima. Stoga se nužnim nameće potreba uspostavljanja nove platforme za proizvodnju znanja koja za primarni cilj ima stvaranje društvenih skupina nositelja promjena prema ekonomiji smisla.

Ključne riječi: egocentrizam, ekocentrizam, ekonomija smisla, proizvodnja znanja, društvena skupina

1. UVOD

Put razvoja ljudskog uma koji je označen različitim oblicima simboličkog iskaza, od magije i jezika kao osmišljenog sustava znakova te pisma kao iznimno važnog jer nam omogućuje pisanu povijest, trajao je tisućljećima. Evolucija ljudskog uma uvjetovala je i usložnjavanje ljudskih odnosa i iskustava, a taj je proces tekao i obrnutim smjerom. Tisućljetni procesi utječu na razvoj čovjekova kritičkog mišljenja, imaginacije, transcendentnosti, misaonog distanciranja prema osjetilnom i neosjetilnom svijetu. S razvojem ljudskog uma dolazi i do težnje za postizanjem određenog poretka složenih ljudskih iskustava i postignuća čovječanstva. Povijesno se znanje sagledava kao društveni, gospodarski, etički i umjetnički napredak i ljudsko znanje kroz povijest raste, skuplja se, širi i mijenja. Povijest ljudske vrste obilježava zajedničko pamćenje znanja, kojemu čovjek

dodaje nova znanja. Skupljanje iskustava prošlih naraštaja odražava se na čovjeka razvojem njega samoga, odnosno razvojem njegovih sposobnosti. Razvoj znanja, između ostalog, obilježavaju paradoksi i ono što je vrijedno znanja u jednom području ljudske kulture ostavlja posljedice u drugom dijelu. Razvoju ljudskog znanja stalno se postavljaju zapreke koje su u isto vrijeme i izazovi. Prvi je i stalni izazov priroda i nepredvidivo ekološko okruženje. Druga zapreka, jest sam čovjek, jer njegova moralna određenost prijete da znanju oduzme spoznajnu vrijednost te ga oblikuje u zavisnosti o vrijednostima dominantnog društveno-kulturnog konteksta (Van Doren, 2005). Znanje se u suvremenom kontekstu povezuje sa znanostima u smislu znanstvenog proizvoda kao rezultata istraživanja. Znanja su inovacije, nove ideje, kreativni rezultati u svim područjima ljudskog rada i stvaralaštva. Premda je, geografski gledano, teško povjerovati u pravednu i jednaku podjelu znanja i solidarno planetarno umrežavanje u golemim disproporcijama između znanja i razvoja, kad su siromaštvo i nerazvijenost podijelili svijet, posebice ako se gleda iz diskursa informacijskih tehnologija i znanstvenih rezultata, kulturološki i / ili kontekstualno znanje ne implicira jedinstven koncept, već ono za primarni cilj ima podizanje nacionalnog spoznajnog kapaciteta i društvene vrijednosti kroz nacionalni razvoj (Bindé, 2007).

2. VREMENSKA SKALA PROIZVODNJE ZNANJA

Informacijsko doba i sve brži znanstveno-tehnološki napredak donijelo je velike promjene te su sve uvjerljivije tvrdnje da je suvremena ekonomija zasnovana na znanju, a ne na tradicionalnim resursima kao što su prirodni resursi, kapital i rad (Mrnjavac, 2002). Pojmovi „društvo znanja“ i „ekonomija znanja“ nisu u dosadašnjoj literaturi posebno razgraničeni i često se koriste zamjenski. Razlog je vjerojatno u tome što je znatno teže definirati sociološke, kulturološke, politološke i ostale „meke“ aspekte ekonomije znanja, negoli izmjeriti udio na znanju utemeljenog sektora u nacionalnoj ekonomiji, a što je polazišna točka gotovo svih vodećih analiza ekonomije znanja. Ipak, podrijetlo i značenje ekonomije i društva znanja posve je različito, a katkad i oprečno.

Društvo znanja podrazumijeva društvo u kojem je fizički rad uglavnom zamijenjen kreativnim umnim radom koji ujedinjuje misli i akciju te čini samu bit čovjeka. Dok je fizički rad otuđen od radnika jer je mehanički i repetitivan, lišen kognitivne dimenzije i sveden na apstraktnu kategoriju radničke nadnice, umni je rad onaj koji čovjeka oslobađa i pridonosi ispunjenju njegova bića i smislu života, čineći, u krajnjoj instanciji, društvo znanja idealnim društvom. U društvu znanja ljudski intelekt, spoznaja i znanje imaju intrinzične vrijednosti koje proizlaze iz njihove jedinstvenosti i rijetkosti. Znanje ima vrijednost samo po sebi, a ne zbog toga što postiže određenu cijenu na tržištu, što je implicitno polazište gospodarstva znanja. Dok se ekonomija znanja zasniva na proizvodnji, diseminaciji i komercijalnom iskorištavanju znanja, pokretači društva znanja jesu velike količine neopipljivog kapitala kao što je zdravlje ljudi, njihovo obrazovanje te razvoj i istraživanje jer uvećavaju ljudske spoznaje i šire njihove granice. Zato se društvo znanja često izjednačava s državom blagostanja (engl. *welfare state*) koja ima visok

stupanj socijalne i zdravstvene zaštite, te obrazovne razine stanovništva sposobnog za akumulaciju i difuziju znanja. O ekonomiji znanja možemo, dakle, govoriti kada stope ulaganja u nematerijalne faktore proizvodnje nadmaše stope ulaganja u materijalne faktore proizvodnje (Švarc, 2008). U današnje vrijeme, suvremene ekonomije svoj rast temelje na znanju i proizvodnji znanja, odnosno konstantnom ulaganju u ljudski kapital¹. Investicija u ljudski kapital analogna je investiciji u fizičke zalihe sredstava reprodukcije, a povrat tih investicija u fokusu je zanimanja ekonomista koji izučavaju ljudski kapital. Gary S. Becker jedan je od prvih ekonomista koji je sistemski izračunao vrijednost ljudskog kapitala. Fundamentalna jednadžba za Beckerovu analizu ljudskog kapitala glasi:

$$HC = E = X + \sum_{j=1}^m (r_j X C_j) + u$$

U kojoj je:

E – postojeća vrijednost očekivane buduće zarade pojedinca,

X – postojeća vrijednost toka povrata osnovnih sposobnosti jedinica,

C_j – količina vremena koju pojedinac utroši na j investicije u ljudskom kapitalu (od svih m investicija),

r_j – postojeća vrijednost godišnjeg povrata na tu investiciju, i

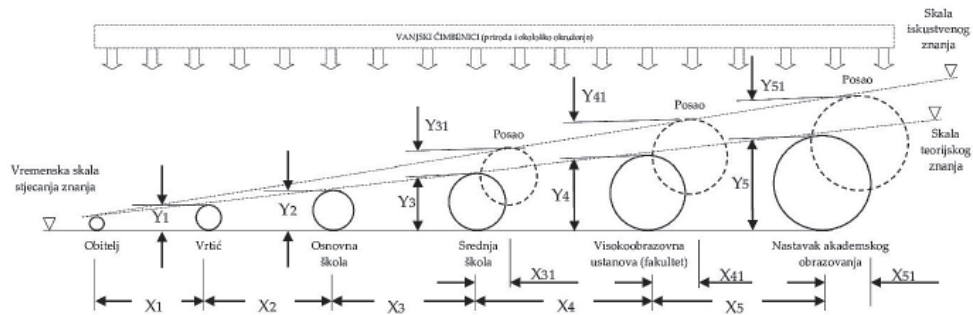
u – postojeća vrijednost za tok „sreće“ i „druge faktore“ (Haveman i sur., 2003).

Baziranje rasta i razvoja isključivo na fizičkom i financijskom kapitalu više nije ostvarivo jer je zbog već spomenutih globalizacijskih procesa i povezanosti svijeta došlo do pojave novih i drugačijih poslovnih (i privatnih) mogućnosti i prilika, čiju efikasnu realizaciju može omogućiti jedino znanje (Kolaković, 2002).

Upravo se zbog toga znanje pojavljuje kao novi faktor proizvodnje, kao osnovni faktor ljudskog kapitala i inovacija, kao temeljni kreator konkurentskih prednosti te kao primarni izvor ekonomskog rasta i razvoja poduzeća, regija i nacionalnih gospodarstava (Boras i sur., 2002.; Drašković, 2010). Nova proizvodnja znanja temelji se na bliskoj suradnji znanosti i industrije, što je danas poznato kao fenomen suradnje privatnog i javnog sektora (engl. *Public-private-partnership – PPP*). U praktičnom smislu manifestira se tako što industrija direktno financira istraživanja i, ti su trendovi već umnogome prisutni. U razvijenim zemljama industrija preuzima dominantnu ulogu u istraživačkom i razvojnom (engl. *Research and Development – R&D*) sektoru, jer financira preko 60% R&D (početkom 80-ih financirala ih je oko 50%), a izvodi blizu 67% razvojno-istraživačkih djelatnosti u zemljama OECD-a (Švarc i Lažnjak, 2003). Stjecanje znanja tako se korporatizira, a humanističke vrijednosti znanja sve više gube društveni značaj. Prema

¹ Prema Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj (engl. *Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD*) ljudski kapital podrazumijeva „znanja, vještine, sposobnosti i osobine utjelovljene u pojedincima koje olakšavaju stvaranje osobnog, socijalnog i ekonomskog blagostanja“ Druga definicija ljudskog kapitala je ta da su to „vještine, kapaciteti i sposobnosti koje posjeduju pojedinci pomoću kojih mogu ostvariti prihod“ (OECD, 2011, prema Stroombergen i sur., 2002). Oksfordski rječnik engleskog jezika pod ljudskim kapitalom podrazumijeva „vještine koje posjeduje radna snaga i koje se smatraju izvorom imovine“ (Lexico, 2020)

različitim istraživanjima na sveučilištima u SAD-u tokom posljednja tri desetljeća, cijena studiranja povećala se za 1120%. Ovo povećanje nema ekonomsku osnovu, ali ima krajnje negativne socijalne i ekonomske posljedice za društvene procese u cjelini. Sve snažnija profitna determiniranost znanja nameće cjelokupnom lancu proizvodnje korporativne vrijednosti te utječe na brzinu i strukturu znanja koje pojedinac mora usvajati tijekom svog životnog vijeka.

Slika 1. Vrijednosni lanac proizvodnje znanja u funkciji prirode i ekološkog okruženja

Kretanje, tj. brzina usvajanja znanja na vremenskoj skali mijenjala se tokom povijesti i suvremeno poimanje znanja podređeno je društvenom tj. socijalnom, a ne prirodnom vremenu (okoliša). Opseg teorijskog znanja tokom životnog vijeka pojedinca ima trend rasta što je na Slici 1 prikazano varijablama Y_1 , Y_2 , Y_3 , Y_4 i Y_5 te se u određenom periodu nadograđuje iskustvenim znanjima prikazanim varijablama Y_{31} , Y_{41} i Y_{51} . Iskustvena znanja stječu se neposrednim radom i primjenom teorijskih znanja, a struktura i intenzitet međuodnosa ovih znanja sve je više modelirana potrebama globalizacijskog tržišta.

Pod takvim utjecajem mijenja se i brzina usvajanja teorijskog znanja tokom životnog vijeka pojedinca što je prikazano varijablama X_1 , X_2 , X_3 , X_4 i X_5 . U zavisnosti o težnji pojedinca za usvajanjem teorijskog znanja isto se nadograđuje iskustvenim znanjem pri određenoj brzini prikazanoj varijablama X_{31} , X_{41} i X_{51} . U predmodernim društvima socijalni ritam života ovisan je o prirodnom cikličkom ritmu i s njim je usklađen. Male skupine s niskom tehnologijom rada nisu mogle narušavati cikličnost prirodnih ekosustava. Prirodni izvori bili su dovoljni za život takvih društava kojima nije bio potreban višak proizvoda, što je s druge strane utjecalo na zadržavanje tehnologije i načina proizvodnje na istoj razini i usporavalo društvene promjene.

U modernom se društvu formiralo potpuno drugačije shvaćanja smisla proizvodnje (za tržište) što je utjecalo na sustavni pritisak na proizvodnju novih (boljih) tehnologija (Cifrić, 2015). Kako se ritam života ubrzava, društveno-ekonomski međuodnosi sve su kompleksniji, a rezultat takvog stanja reflektira se kroz intenzivniji utjecaj na okoliš u obliku dvaju pritisaka:

- a) zahtjev da čovjek ima više koristi od okoliša (više iscrpljivanje prirodnih resursa, nove sorte bilja i životinja) pod utjecajem povećanja potrošnje u društvu, i

b) zahtjev da se skрати vrijeme u kojem okoliš treba „isporučiti“ svoj proizvod, odnosno biti produktivan dodavanjem aditiva u uzgoju bilja i prehrani životinja.

Sve je ovo direktno utjecalo na vrijeme i opseg znanja koje pojedinac treba usvojiti kako bi svojim djelovanjem u društvenim okvirima ostvario preduvjete osobne realizacije. Brzina usvajanja znanja (X) na vremenskoj se skali, pod utjecajem vanjskih čimbenika zahtjeva kompleksnih globalizacijskih procesa, značajno mijenja, kao i opseg znanja (Y) koji pojedinac mora usvojiti. Nametnuta skraćivanja procesa unutar društvenog (socijalnog) vremena dovode do transformacije odnosa brzine usvajanja (X) i opsega znanja (Y). Transformacijom u moderno društvo pojedinac prijašnji duži vremenski rok za usvajanje znanja većeg opsega zamjenjuje kraćim vremenskim rokom s manjim, tj. točno specificiranim znanjima kreiranim prema potrebama određenih i trenutno prevladavajućih društveno-ekonomskih paradigmi. Stjecanje znanja tako postaje sve više usmjeravano i nadzirano te se tretira kao roba (kapital), kojem cijenu determiniraju globalni tržišni uvjeti (znanje nastaje i razvija se u kontroliranim uvjetima, tj. *inkubatorima tržišnih potreba*²). Svodenjem znanja na novčanu, tj. vrijednosno mjerljivu veličinu, stvaraju se preduvjeti za razvoj tržišta znanja (znanje izlistano na burzi), a što u konačnici vodi tome da se znanje odvoji od ljudskog života, tj. da nositelj znanja (pojedinac) ne mora biti i njegov vlasnik, već to postaje tzv. naručitelj proizvodnje znanja (korporacija).

3. DIONICI PROIZVODNJE ZNANJA

Bez obzira na nikad dostupnije znanje koje je omogućila globalna informatizacija, znanje postaje alat kojim se koristi privilegirana klasa kako bi zadržala svoje pozicije moći i utjecaja.

Sadašnji modalitet korištenja znanja kreiran je na način da je pojedinac tokom svog procesa stjecanja znanja moderiran i usmjeravan prema tzv. znanjima više dodane vrijednosti, a koja bi mu omogućila realizaciju željenog društvenog statusa (prije svega materijalnog). Ovakav pristup generiranja i korištenja znanja dosegnuo je točku u kojoj znanje svojim djelovanjem postaje kontraproduktivno, tj. pojedincu kroz privid svemogućnosti tehnološkog razvoja smanjuje dimenziju prostor-vrijeme. Prostor i vrijeme prate čovjeka u njegovoj kulturnoj evoluciji, jer životinja živi u prostoru, a čovjek u prostoru i vremenu. Zbog brzine čovjek „gubi svijet“ (jer je kaotičan): prirodni je okoliš zagađen, a realni prostor kompenzira se novom prostornom supstancom – virtualnim svijetom (Cifrić, 2015). U neoliberalnoj paradigmi, znanje stvara društvene skupine koje formiraju ekonomiju znanja za odabrani (uži) sloj stanovništva, čime se teži zadržavanju privilegija odabranih skupina tj. bogatstvo se generira vertikalno (Slika 2).

2 Inkubator tržišnih potreba kao pojam predstavlja mjesto unutar kojeg se prema unaprijed definiranim tržišnim (ekonomskim) zakonitostima provodi kontrolirano oblikovanje procesa stjecanja znanja u cilju što efikasnije i učinkovitije provedbe ti istih zakonitosti. Na taj način znanje i znanost kao roba postaju alat isključivo u službi kapitala, a ne javno dobro koje za cilj ima cjeloviti (sveobuhvatni) razvoj pojedinca i društva.

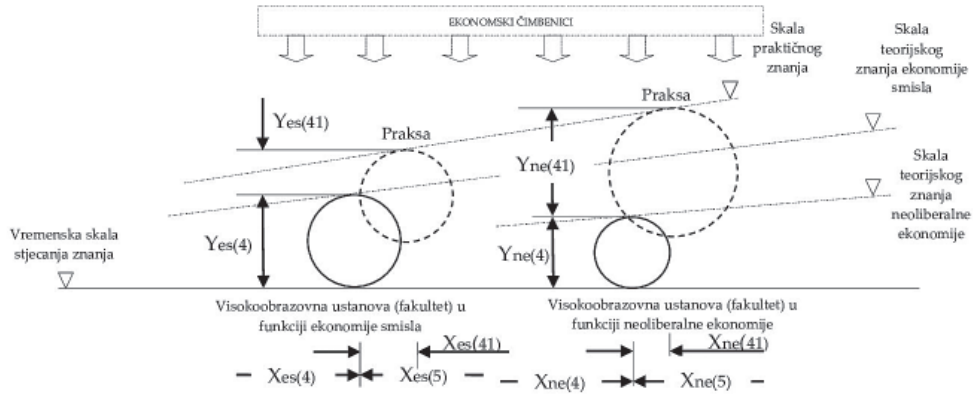

Slika 2. Međudnosi znanja, društvenih skupina i ekonomije

U paradigmi ekonomije 21. stoljeća, znanje stvara društvene skupine koje formiraju ekonomiju znanja za širi sloj stanovništva, čime se generira potencijal dugoročno održivog društveno-ekonomskog razvoja. Svojom kontinuiranom težnjom za napretkom čovjek nametanjem jednog podsustava (ekonomskog) svim ostalim društvenim podsustavima komprimira društveno (socijalno) vrijeme, tj. ubrzava vrijeme življenja, a što direktno utječe na vremensku skalu stjecanja znanja. Periode vremenskog usvajanja teorijskog znanja (X1, X2...X5) na skali postaju sve kraće na uštrb vremena potrebnog za stjecanje iskustvenog znanja (X31, X41 i X51). Istovremeno obujam temeljnog teorijskog znanja (Y1, Y2...Y5) smanjuje se spram specifičnog iskustvenog (ciljanog ili modeliranog) znanja (Y31, Y41 i Y51). Ekonomski podsustav nametnut je ostalim društvenim podsustavima, pa se tako i obrazovni sustav svojim programom kontinuirano prilagođava tim potrebama. Tako i znanje postaje tržišni proizvod kojim se upravlja u cilju ostvarivanja profita za sve manju skupinu „odabranih“ (elitnih društvenih skupina). Nova proizvodnja znanja uvjetovana je paradoksalnim položajem u kojem su se znanost i sveučilište našli u gospodarstvu znanja. Umjesto da njihova pozicija jača, sveučilišta gube svoj položaj monopolnog kreatora znanja, a znanost gubi status prvog pokretača tehnološke inovacije (Gibbons i sur., 1994). Uzrok ovom stanju generiran je potrebom financijske samoodrživosti, odnosno fiskalne autonomnosti sveučilišta. Da bi sveučilište bilo u stanja zadovoljiti taj status potreban mu je i određeni tip znanja, onaj koji je direktno primjenjiv (Stehr, 1994).

Skraćivanje perioda stjecanja znanja te segmentiranje znanja i njegova specijalizacija, dionike u procesu proizvodnje znanja (roditelje, odgajatelje, učitelje, nastavnike, profesore...) transformira prema isključivosti te smanjuje njihov kreativni i inovativni prostor usmjeren prema stvaranju društveno uključivih pojedinaca. Osim toga, apsurdnost prevladavajućih obrazovnih modela očituje se u daljnjem nastojanju individualizacije razvoja pojedinca u prostorno komprimiranom i informacijski umreženom svijetu. Pojam kolektivizma i združenog djelovanja s neoliberalnog poimanja ekonomskog tržišnog djelovanja neprihvatljivo je i omraženo, no s druge strane umrežavanje i zajedničko djelovanje na društvenim mrežama poželjno je i neophodno za uspješnost i poslovnu konkurentnost. No u suštini između ovih dvaju pristupa nema temeljne razlike te se jasno uočava niz poveznica, a što dovoljno govori o licemjernosti i interesnoj isključivosti

kreatora globalnih ekonomskih procesa. Industrijski kapitalizam unio je promjene u obrazovne sustave i njihove ciljeve (Slika 3).

Slika 3. Utjecaj ekonomskih paradigmi na strukturu znanja u visokoobrazovnim ustanovama

Tako je partikularan i elitistički sustav širenja ljudske spoznaje ustupio mjesto univerzalnom i masovnom obrazovnom sustavu (Giddens, 2007). U njegovim se ciljevima, pored širenja ljudske spoznaje, na prvom mjestu našla funkcija i stvarna svrha prema kojoj se od škole i sveučilišta „očekuje da pripreme nove generacije građana za sudjelovanje u ekonomskome životu“ (Giddens, 2007). Upravo ekonomija, kao jedno područje općedruštvenog djelovanja pojedinca, nametnula se kao moderator svim ostalim područjima (kulturnim, znanstvenim, političkim i sl.) kreirajući socijalno (društveno) vrijeme svojim potrebama. Svojim iznimno agresivnim i isključivim djelovanjem ekonomija želi i prirodno vrijeme smjestiti u okvire vlastitog vremena, a što za posljedicu ima komprimiranje životnog prostora pojedinca. Ovakav je agresivni pristup neminovno zahvatio obrazovne procese kreirajući nove ciljeve znanstvenog djelovanja. Neoliberalna ekonomija kao predvodnik te nove znanstvene platforme uvelike je utjecala na strukturu znanja i njihove međusobne odnose.

Ukoliko se fokusiramo samo na visokoobrazovno područje stjecanja znanja, uočavamo značajnu promjenu u omjeru teorijskih znanja (Y_4) i praktičnih znanja (Y_{41}). Važnost neoliberalnih ekonomskih ciljeva se tako nametnula kao prioriteta nad ciljevima ekonomije smisla, a što je vidljivo iz odnosa teorijskih i praktičnih znanja prikazano na Slici 3 tj. iz omjera:

$$\frac{Y_{es(4)}}{Y_{es(41)}} > \frac{Y_{ne(4)}}{Y_{ne(41)}}$$

Iz gornje se jednakosti jasno uočava da je *teorijsko znanje* $Y_{es}(4)$ u ekonomiji smisla značajno veće no što je *teorijsko znanje* $Y_{ne}(4)$ u neoliberalnoj ekonomiji. Istovremeno neoliberalna ekonomija fokus znanja usmjerava prema povećanju *praktičnih znanja* $Y_{ne}(41)$, dok se u ekonomiji smisla praktična znanja $Y_{es}(41)$ stječu naknadno i ne nauštrb teorijskog znanja. Osim omjera teorijskog i praktičnog znanja iz Slike 3 uočavamo i razliku

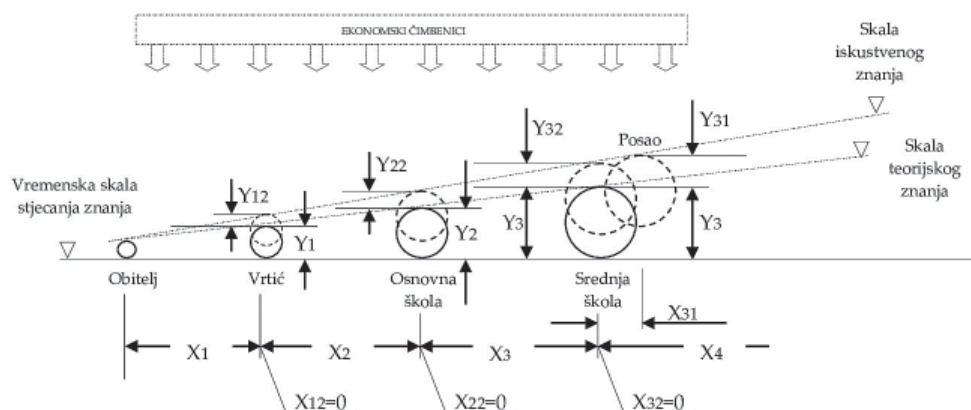
u vremenskoj skali stjecanja znanja u zavisnosti o ciljevima obrazovnog sustava, pa tako imamo sljedeću jednakost:

$$\frac{X_{es(41)}}{Y_{es(41)}} > \frac{X_{ne(4)}}{Y_{ne(41)}}$$

Iz jednakosti (3) vidljivo je vremensko skraćanje stjecanja praktičnog znanja $X_{ne}(41)$ i povećanje obujma tog znanja $Y_{ne}(41)$ u obrazovnom sustavu pod utjecajem neoliberalne ekonomske doktrine, a sve to nauštrb obujma teorijskog znanja $Y_{ne}(4)$. U obrazovnom sustavu koji bi se modelirao u skladu s ciljevima ekonomije smisla vrijeme stjecanja praktičnog znanja $X_{es}(41)$ kao i obujam tog znanja $Y_{es}(41)$ ne bi se odvijalo na uštrb teorijskog znanja $Y_{es}(4)$. Utjecaj ekonomskog čimbenika kao temeljne odrednice društvenog djelovanja pojedinca u neoliberalnoj ekonomskoj paradigmi za posljedicu ima stvaranje okvira unutar kojih moraju djelovati nacionalne visokoobrazovne ustanove ako žele biti globalno konkurentne i održive. Ovakav pristup za posljedicu ima dva smjera djelovanja na vremenskoj skali vrijednosnog lanca proizvodnje znanja (Slika 1). Ako pretpostavimo da visokoobrazovni sustav predstavlja ishodište stvaranja potrebnih čimbenika za realizaciju zacrtanih ekonomskih ciljeva tada isti determinira pravila spram ostalih dionika proizvodnje znanja na vremenskoj skali. Tako se vrijednosni lanac cjelokupnog obrazovnog sustava prije stjecanja znanja na visokoobrazovnim ustanovama (obitelj, vrtić, osnovna i srednja škola) svojom strukturom i ciljevima mora transformirati i adaptirati globalnim ekonomskim ciljevima. Osim nižih karika vrijednosnog lanca stjecanja znanja i sljedeća viša karika stjecanja znanja tj. nastavak akademskog djelovanja ($Y5$) izložen je snažnom utjecaju neoliberalnih ekonomskih paradigmi. Nastavak znanstvenog djelovanja tako je sve snažnije izložen korporacijskom utjecaju i potrebama stvaranja profita, a što je vrlo često prekriveno snažnim medijskim utjecajima kroz koje se takvo djelovanje opravdava općim društvenim dobrom (koje nažalost u većini ili barem velikoj većini ne može koristiti široki društveni sloj, a što je u začetku svog nastanka bila glavna odrednica znanosti i znanstvenog djelovanja tj. djelovanje za opće dobro čovječanstva, a ne pojedinaca ili pojedinih interesnih grupacija-korporacija).

Ukoliko stjecanje znanja transformiramo u pojmove bliske ekonomskim i tržišnim zakonitostima (a koje određuju strukturu i obujam znanja na postojećoj neoliberalnoj ekonomskoj platformi) tada na skali proizvodnje znanja (Slika 1) postoji niz dionika koji se nadopunjuju i uvjetuju svoje međudjelovanje.

Ekonomske potrebe svojim globalizacijskim utjecajem ubrzavaju društveno (socijalno) vrijeme pa tako značajno utječu na vremensku skalu stjecanja znanja, tj. smanjuje se vrijednost varijabli $X1$, $X2$ i $X3$. Ovo skraćanje vremenskog roka stjecanja i prijenosa znanja među dionicima lanca proizvodnje znanja utječe i na samu strukturu znanja. Sve se više pred kreatora znanja u začetku njegovog stjecanja (vrtić i osnovna škola) postavljaju uvjeti za pripremu pojedinca na razinu koja će omogućiti brzu prilagodbu potrebama slobodnog tržišta (Slika 4). Stoga dionici proizvodnje znanja prije visokoobrazovnih ustanova imaju zadatak obujmom i strukturom gradiva pripremiti pojedinca za globalne ekonomske potrebe.

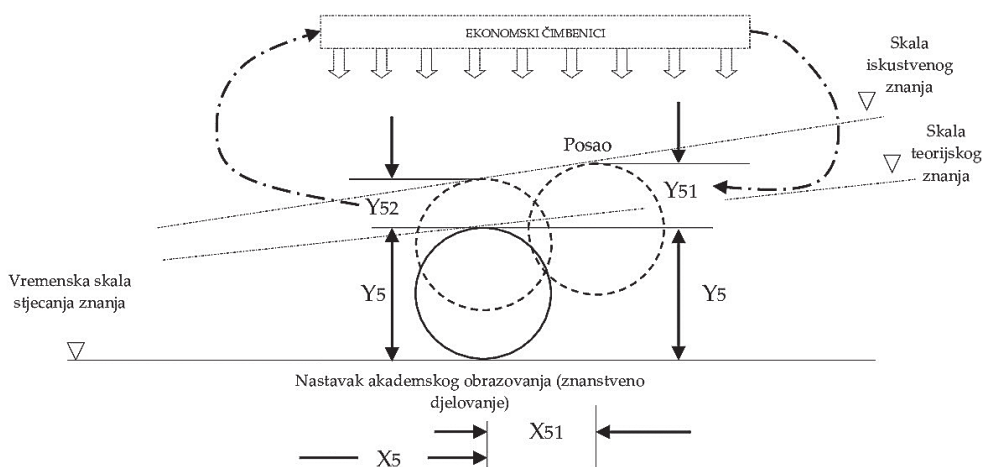

Slika 4. Utjecaj ekonomskih čimbenika na dionike vrijednosnog lanca proizvodnje znanja

Ekonomske potrebe svojim globalizacijskim utjecajem ubrzavaju društveno (socijalno) vrijeme pa tako značajno utječu na vremensku skalu stjecanja znanja, tj. smanjuje se vrijednost varijabli X_1 , X_2 i X_3 . Ovo skraćivanje vremenskog roka stjecanja i prijenosa znanja među dionicima lanca proizvodnje znanja utječe i na samu strukturu znanja. Sve se više pred kreatore znanja u začetku njegovog stjecanja (vrtić i osnovna škola) postavljaju uvjeti za pripremu pojedinca na razinu koja će omogućiti brzu prilagodbu potrebama slobodnog tržišta (Slika 4). Stoga dionici proizvodnje znanja prije visoko-obrazovnih ustanova imaju zadatak obujmom i strukturom gradiva pripremiti pojedinca za globalne ekonomske potrebe. Determinirana ovim potrebama dionici proizvodnje znanja izloženi su kontinuiranoj nadogradnji postojećih teorijskih znanja (Y_1 , Y_2 i Y_3) novim teorijskim znanjima (Y_{12} , Y_{22} i Y_{32}) moderiranima shodno potrebama tržišta rada. Tako se korporativizam znanja spušta sve niže duž vrijednosnog lanca proizvodnje znanja, sve do početnih dionika tj. vrtića i osnovnih škola. Svim se dionicima u procesu proizvodnje obujam i metodika stjecanja znanja kontinuirano povećava i mijenja shodno promjenama koje nameću globalizacijski ekonomski procesi. Iako se povećava obujam znanja koje pojedini dionici moraju isporučiti u vrijednosnom lancu proizvodnje znanja, vremenske periode za njihovu realizaciju (X_{12} , X_{22} i X_{32}) se ne mijenjaju, već dolazi do obrnutog procesa (smanjuju se i cjelokupni se obrazovni procesi maksimalno ubrzavaju i standardiziraju). Tako korporacijski duh svojim utjecajem izmjenjuje svih segmenata društva pa samim tim okupira i znanstveno-obrazovne procese.

Škole se pretvaraju od mjesta skromne ambicije usredotočene na čitanje i pisanje, aritmetiku i pristojnosti u laboratorije dresure ponašanja po narudžbi određenih industrijalaca i inovatora koji su preinačili prirodu industrijskog procesa (Gatto, 2013). Svjedoci smo da je u skrivenoj mašineriji proizvodnje budućnosti obrazovanje postalo ideologijom sekularnih društava koja se ne mogu osloniti ni na religijsku transcendenciju ni na revolucionarnu imanenciju; obrazovanje je tako od samog početka bilo motor za

modernizacijske pomake. Ono što objedinjuje različite nositelje obrazovnih ideja i ciljeva, primjerice državu, društvo, gospodarstvo, obitelj i same pojedince, odnosno njihova očekivanja od obrazovanja, posve je vjerojatno pogled na znanje i obrazovanje kao na resurs budućnosti na načelu njegove „izvanjske vrijednosti“ i koristi (Karajić, 2013). Pod snažnim utjecajem tržišnih zakonitosti, tj. korporativnih paradigmi kao prevladavajućih društvenih procesa, znanost i obrazovanje sve se snažnije preoblikuje iz *humanističkog koncepta* u *tržišni koncept*. Ekonomski čimbenici (korporacije) kroz korištenje teorijskih znanja ($Y5$) i ostvarenih znanstvenih znanja ($Y52$) financijski potpomažu istraživanja i time ostvarena znanja i spoznaje ($Y51$) kako bi ostvarili tržišnu konkurentnost i profit (Slika 5). Ovakvo kreirana zatvorena petlja rezultat je smišljenog upravljanja vrijednosnim lancem proizvodnje znanja, a što u konačnici znanje pretvara u robu koja se koristi kao alat za stjecanje materijalnog statusa određenih društvenih dionika. Tako interesno stvoreni i umreženi dionici stvaraju klase dobitnika globalizacijskih procesa, tj. manji broj onih koji ovakvim odnosom ostvaruju svoje partikularne interese.

Slika 5. Utjecaj ekonomskih čimbenika na kreiranje korporacijske znanosti

Znanstvene spoznaje i ljudska radoznalost kreiraju intenzivni tehnološki razvoj koji brzinom svog nastajanja ostavlja niz nedorečenosti kad je u pitanju humani i etički razvoj pojedinca. Znanost tako postaje akcelerator (ubrzivač) promjena namećući društvenim sustavima kontinuiranu potrebu za transformiranjem i prilagođavanjem.

U takvim odnosima sve je podređeno tehnološkom napretku pa se i ubrzano socijalno (društveno) vrijeme želi nametnuti prirodnom vremenu ili ga smjestiti u svoje okvire. Ovakav pristup neminovno dovodi do sukoba čovjeka i prirode, a konačni rezultat takve borbe vidljiv je kroz ekološku devastaciju i klimatske promjene koje sve snažnije i pogubnije djeluju na svakodnevni život.

4. EKONOMIJA 21. STOLJEĆA (IZMEĐU ZNANJA I SMISLA)

Samo temeljno značenje ekonomije usmjereno je na gospodarenje kućom, tj. kvalitetno upravljanje kućnim budžetom u cilju njezine opstojnosti i razvoja. Nažalost, umjesto da ekonomija poprima obilježje *smislenosti*, ona se razvijala u sasvim drugom smjeru, tj. u smjeru *bez smisla* iskazanog samo dijelom koji potiče materijalno. Ekonomiju zasnovanu na znanju karakterizira rastuća potražnja na tržištu rada za sve obrazovanijim radnicima koji po toj osnovi ostvaruju i nadnične premije. Takve preferencije na tržištu rada prema radnicima koji imaju sposobnosti baratanja kodificiranim znanjima ima negativne učinke na potražnju za radnicima nižeg ranga vještina. To stvara zabrinutost da bi takav trend mogao velik i rastući udio radne snage istisnuti iz normalnog radnog odnosa (Mrnjavac, 2002). Kontinuirano tretiranje svrhe ekonomije kao znanosti usmjerene k podizanju razine materijalnih kapaciteta nekog sustava kreiralo je procese u kojima joj pojedinac služi, a ne obrnuto (Fromm, 1984). Stoga se kao prioritet u kreiranju ekonomije 21. stoljeća ili *ekonomije smisla* nameće potreba redizajniranja postojeće platforme te osmišljavanje novih modela kojima se materijalizam podređuje humanizmu. U *ekonomiji smisla* sukobljavaju se dvije doktrine:

- a) imati čime i nemati što (planska ekonomija utemeljena strogoj kontroli tržišta), i
- b) nemati čime i imati što (neoliberalna ekonomija utemeljena na slobodi tržišta).

Važno je istaknuti da i jedna i druga doktrina različito djeluju na pojedinca; *doktrina A* tako da isti iznalazi razne mogućnosti kojima želi doći u posjed dobara koja se negdje nude (nisu mu na dohvat ruke), dok *doktrina B* na pojedinca ostavlja drugačije psihološke posljedice koje mogu čak biti i pogubnije s obzirom na neposrednu blizinu obilja i nemogućnosti njezinog neposrednog konzumiranja. *Upravo sukob ovih dviju doktrina nameće potrebu kreiranja nove ekonomske platforme temeljene prije svega na smislenosti, a ne na isključivosti obilja i težnji pojedinca.* Opravdavati sve društvene procese potrebama pojedinca za razvojem i ostvarivanjem svojih ciljeva kroz slobodu djelovanja nije prihvatljivo ukoliko se ti procesi ne usklade s evolucijskim razvojem istog (Grull, 1985). U protivnom tako nasilno propagiranje ideala sloboda djelovanja, dovodi dugoročno do negativnih posljedica po društvo u cjelini. Stoga je potrebno razvijati novi modalitet djelovanja pojedinca, a ono se može sublimirati u izrazu „smisljeno djelovanje“³.

3 Prema standardima danas prevladavajuće neoliberalne doktrine smisljeno je ono djelovanje koje pojedincu povećava „komoditet“ tj. ono djelovanje kojim pojedinac podiže razinu svog materijalnog blagostanja bez obzira na posljedice koje se pri tom generiraju. Ovakav pristup smisljenom djelovanju imao je opravdanje s gledišta rasta gospodarstva i razvijanja novih tehnoloških rješenja kojima se podiže razina standarda življenja. No s gledišta nesmiljene devastacije „bio kapaciteta“ i prirodnih resursa rezultiralo je dostizanjem kritične točke pri kojoj priroda svojim djelovanjem nastoji zadržati ravnotežu koja joj je narušena čovjekovim djelovanjem u težnji za svojim komoditetom. Stoga je temeljno pitanje u izgradnji ekonomije 21. stoljeća usmjereno ka tome kako kreirati novu paradigmu za smisljeno djelovanje pojedinca. Ovo je vrlo kompleksno pitanje jer jednim dijelom zadire u slobode pojedinca, ali isto tako te slobode mogu ugrožavati prava drugih pojedinaca zbog neslučenih međuzavisnosti koje je donijela (i donosi) globalizacija temeljena na bezgraničnom tehnološkom razvoju. Razvoju koji može u konačnici biti i presudni čimbenik u samoništenju naše civilizacije.

Bez obzira na to hoće li će naša civilizacija iznaći mogućnosti da definira pojam smislenog djelovanja isto će biti nametnuto putem drugih faktora (npr. djelovanje prirode u svrhu samozaštite). Postojeći neoliberalni ekonomski model jasno promiče smislenost djelovanja kroz potrošnju kao jedini proces kojim pojedinac može biti iskazan u cijelosti. A upravo to nametanje smislenosti kroz potrošnju dovelo je našu civilizaciju u stanje nužnog propitivanja daljnje opstojnosti na ovoj platformi koja u konačnici proizvodi *društveni besmisao*. Društveni besmisao ključna je podloga za ekspanziju nepotrebne potrošnje koja generira enormno bogatstvo maloj skupini ljudi, a s druge strane nekontrolirano devastira prirodni kapacitet planeta. Stvaranjem dojma nemogućnosti utjecaja na društvene procese pojedincu se sugerira okretanje samom sebi (egoizam i utilitarizam) kao jedini način postizanja vlastitog zadovoljstva i unutarnje sreće. Traženjem vlastitog ispunjenja izvan šireg društvenog konteksta, pojedinac stvara privid vlastite ugone koja se dugoročno transformira u samodopadnost i egoizam iz čega nastaje *depresivnost* kao ključni problem suvremenog čovjeka. Razvidno je da nova ekonomija 21. stoljeća mora biti izgrađena na promjeni odnosa pojedinca spram društva tj. ona mora iznova revidirati ulogu pojedinca u procesima reprodukcije dobara. „Kome?“ i „Za koga?“ moraju biti temeljna pitanja kojima će se voditi ljudske aktivnosti u budućnosti. Pitanja općeg značaja moraju zauzeti prioritete nad pitanjima osobnog značaja, no ključno je da se pri tome ne izgubi identitet pojedinca, već da se samo zamjene pozicije procesima, čiji utjecaj ima isti značaj na afirmaciju pojedinca (Radermacher, 2003). Ovo je nužno iz razloga što u postojećim globalizacijskim procesima pojedinac ne ostvaruje svoju potpunu afirmaciju težnjom za vlastitim užitkom, već naprotiv, afirmaciju ostvaruje tek kada teži stjecanju opće samodopadnosti. Ekonomija usmjerena k čovjeku, a ne kao danas čovjek podređen ekonomiji, nit je vodilja koja mora determinirati „ekonomiju smisla“ tj. novu ekonomiju ili ekonomiju 21. stoljeća. Procesima kojima će se voditi nova ekonomija bit će usmjereni na rast uz smanjivanje intenziteta obujma resursa (protok će se sirovina smanjiti). Problemi u realizaciji ovakvog pristupa ekonomiji kriju se u postojećoj paradigmi isključivosti gospodarskog rasta povezanog s obujmom korištenja sirovina (prirodnih). To je generiralo teorije rasta utemeljene na sinergiji:

- *ljudski kapital* (radna snaga);
- *prirodni kapital* (sirovina);
- *financijski kapital* (novac);
- *tehnologija* (sredstva rada).

Individualna težnja pojedinca za ostvarivanjem vlastitog boljitka u ekonomiji 21. stoljeća mora biti usmjerena prema dugoročnijim ciljevima, a ne kao u neoliberalnom (potrošačkom) ekonomskom sustavu na isključivo zadovoljavanje svojih trenutnih potreba (Dragičević, 1995).

Nova ekonomija svoj smisao mora tražiti izvan okvira „gole“ potrošnje, ona mora pojedinca staviti u fokus svoje namjere. Vijek življenja pojedinca (barem kad je riječ o tehnološki naprednim državama) postao je sve duži, no upitna postaje kvaliteta i mogućnost zadržavanja dostojanstvenog življenja u tim poodmaklim godinama. Održavati čovjeka

na životu kako bi mu se produljila potrošačka funkcija, nehumani je oblik kojem teži neoliberalni predatorski kapitalizam fokusiran samo na stvaranje prihoda. Duljina života postaje veća, no usluge koje prate takav život su sve skuplje te zahtijevaju određenu materijalnu potporu. Samo na ovom primjeru uočiti niz potencijalnih „točaka sukoba“ tj. konflikata kojima će biti izložena društva 21. stoljeća. Sve će to zahtijevati velike promjene u institucionalnom i zakonskom djelovanju, a te promjene stvaraju potpuno novu platformu na kojoj će se morati graditi *ekonomija smisla*. Djelovanje za sada i odmah neće više biti prihvatljivo jer će se takvim pristupom okoristiti samo manji broj društvenih dionika, a samoorganiziranost izvan državnih institucija postat će praksa kojom će se brojni nezadovoljnici opirati nametnutom nepravednom sustavu. Neposluh i anarhizam snažno će formirati stilove življenja, a koji će tada svojim utjecajem prisiliti i ekonomiju da se mijenja i prilagođava. Poticanje specijaliziranosti sve se značajnije potiskuje, a domišljatost, logičnost i intuitivnost vrline su koje će se sve više cijeniti i tražiti. *Uzrok tome upravo je u nama samima tj. našoj potrebi da težimo vlastitom komoditetu, a što nesvjesno izaziva reakciju kroz podizanje kompleksnosti djelovanja svih umjetno nastalih sustava koji nas okružuju (osim prirodnog sustava koji je nažalost ugrožen umjetnim sustavima koje je kreirao sam čovjek)*. Ta kompleksnost sustava te njihova nemogućnost upravljivosti, odnosno sve veći troškovi njihovog korištenja i održavanja, predstavlja temeljnu ugrozu za opstojnost naše civilizacije (to su pokazala istraživanja o uzrocima propasti niza razvijenih civilizacija kroz povijest). Iz svega ovoga iščitava se nužnost djelovanja u smjeru pojednostavljenja tj. prilagodbe procesa koji okružuje pojedinca njegovom evolucijskom stanju svjesnosti. Inzistiranjem na tehnološkom napretku bez razvoja svjesnosti (duhovnog bitka) pojedinca generira se psihotično stanje nad kojim se gubi kontrola te njegova mogućnost upravljanja postaje sve teža, tj. nemoguća. Očito je da ekonomija sve više svoj fokus usmjerava ka tzv. *uslužnim djelatnostima* dok sam fizički rad postaje sve manje zastupljen u ukupnoj vrijednosti proizvoda. Ekonomija teži k dematerijalizaciji, tj. sve značajniji udio u vrijednosti proizvoda imaju usluge, tj. aktivnosti koje sadrže intelektualni kapital⁴ (kreativnost, inovativnost...). No tu se javlja jedan lažni privid, a to je uvjerenje da ekonomija koja je sve više uslužna može (ili treba) zbrinjavati ekonomski izlazni proizvod, a koji se sve više povećava. Ekonomija smisla ima tri razine razvoja, a to su:

1. mikro (ekonomija pojedinca);
2. makro (ekonomija države);
3. globalna (ekonomija svijeta).

⁴ Sve veći intenzitet razvoja informatičke tehnologije teži da materijalnu proizvodnju podrediti misaonoj proizvodnji. Misaona proizvodnja tako postaje onaj faktor koji proizvodu/robi/usluzi daje veću dodanu vrijednost od samog fizičkog oblikovanja (preoblikovanja) istog. Upravo ovaj proces kao nužnost generira potrebu izgradnje nove ekonomske platforme tj. ekonomije smisla. Dosadašnji ljudski rad podijeljen na fizički i umni poprima novu dimenziju iskazanu u obliku misaonog rada tj. rada koji će fokus imati na smislenosti spram krajnjeg korisnika ali isto tako i spram njegovog okruženja tj. okoliša u kojem obitava.

Svaka od navedenih razina ima svoje specifičnosti razvoja ekonomije smisla. Pojava interneta značajno je pridonijela revoluciji ekonomije smisla na način da je u procesu razvoja od mikro preko makro do globalnog uvela mogućnost direktnog povezivanja mikro s globalnim. Stvaranjem preduvjeta da pojedinac s mikro razine postane sudionik globalnih ekonomskih procesa, postavljeni su temelji, tj. nametnula se nužnost kreiranja nove ekonomske platforme kojom se ekonomija ponovo stavlja u službu čovjeka (Scharmer i Kaufer, 2016). No bez obzira na ove tehnološke mogućnosti one su nažalost determinirane stupnjem razvoja pojedinog društva te ne omogućavaju ravnopravno uključivanje svih pojedinaca u navedene procese. Ova činjenica dodatno daje na značaju potrebe kreiranja novih ekonomskih modela kojima bi se podigla razina uključenosti u globalne ekonomske procese, i smanjile sve prisutnije tenzije (socijalne, ekološke, političke, religijske...) te spriječile možebitne eskalacije koje vode u direktne oružane sukobe (Stiglitz, 2009). Ako se ovome pridoda i sve očitija ekološka devastacija koja za posljedicu ima razorne klimatske promjene, očito je da se naš planet nalazi pred velikim izazovima u 21. stoljeću. Daljnji nastavak ovakvog potrošačkog životnog stila, a kojem teži i preostali dio svjetske populacije koja nema tu razinu standarda, nije održiv i dugoročno potkopava opstojnost naše civilizacije u cjelini (Meadows i sur., 1972).

Ekonomija smisla na mikrorazini usmjerena je k pojedincu, odnosno nastaje iz samog pojedinca koji pomoću suvremenih tehnoloških rješenja (globalne informacije) može svoje ekonomske i egzistencijalne potrebe rješavati izvan društvenog okvira u kojem obitava. Ovim statusom pojedinac nije više pod izravnom zavisnošću društvenih procesa (političkih, zakonskih i sl.) već uvelike može povećati svoju neovisnost, a time i slobodu vlastitog odlučivanja. Ovakav je status, s obzirom na ukupnu populaciju na planet, dostupan manjem broju pojedinaca, no trend rasta je upravo ono što ekonomiju smisla čini ostvarivom, a ne nekom utopijskom težnjom. Sve većim porastom „neuvjetovanih pojedinaca“ (engl. *notcondition*) stvara se baza iz koje je realno očekivati impulse promjena, a na koje se neće moći djelovati do sada poznatim konvencionalnim metodama. *Informacija predstavlja jedini proizvod koji se svojom uporabom ne troši te joj ova činjenica daje poziciju enormne moći s nesagledivim posljedicama kako za pojedinca i društvo, tako i za njegovo okruženje.*

Ekonomija smisla na makrorazini predstavlja sve one aktivnosti kojima neposredno okruženje pojedincu može omogućiti efikasnu samorealizaciju kojom će, osim individualnih ciljeva, biti ostvareni i ciljevi društva kojeg je on neposredni dionik. Upravo mogućnost pojedinca da svoju vlastitu realizaciju ostvari mimo ove razine, predstavlja nužnost redefiniranja uloge društvenih institucija, kao i same države, a riječ je o aktivnostima kojima se može ostvariti potpuna individualna i kolektivna realizacija pojedinca. Ovakva promjena pozicije pojedinca zahtjeva ekonomiju smisla na makro razini kojom će pojedinac zadržati ulogu moderatora društvenih zbivanja, ali ne više temeljem tradicionalnih vrijednosti (nacija, religija, rasa...), već zbog osjećaja ugone i osobnog napretka koji ostvaruje kroz interakciju s institucijama u svom neposrednom okruženju. Svjedoci smo da tehnološki razvoj tako može imati dva dijametralno suprotna učinka:

- a) oslobađanje pojedinca ovisnosti o djelovanju neposrednog okruženja, i

b) gubitak osjećaja društvene pripadnosti te razvijanje egoizma kao temeljne vrijednosti.

Dvojnost utjecaja tehnologije na pojedinca dijelom može biti regulirana smislenim djelovanjem okruženja, tj. društva, a u cilju stvaranja takve interakcije kojom će se kroz razvoj pojedinca razvijati i društvo u cjelini.

Ekonomija smisla na globalnoj razini predstavlja nadprostor unutar kojeg djeluju umreženi pojedinci determinirani područjem vlastitog interesa, a čijim se djelovanjem podiže razina kvalitete življenja unutar okruženja (šireg i užeg) u kojem obitavaju. To nije tradicionalna ekonomija kojom upravljaju i koju strukturiraju najutjecajnije države, koje na taj način generiraju potencijalne točke sukoba (ponekad su ti sukobi i ciljano poticani). Umrežavanje pojedinaca na globalnoj razini značajno smanjuje autoritativnu ulogu države te od nje traži adaptaciju, tj. vraćanje na poziciju *služenja pojedincu*, a ne kao do sada da mu nameće okvire djelovanja kojima štiti svoju opstojnost i opstojnost birokrata koji od nje imaju najveću direktnu korist. Ekonomija smisla na globalnoj razini smanjuje kompleksnost državnog aparata, pojednostavljuje protok informacija te omogućava razvoj pojedinca mimo nametnutih mu okvira, a koji su u većini osmišljeni da zaštite državnu strukturu bez težnje za iznalaženjem modaliteta kojima bi se realizirao pojedinac u svojoj potpunosti. Sve izneseno ukazuje da ekonomija smisla neće nastati kao plod smislenog djelovanja društvenih sustava već će je kreirati pojedinac koji će na „krilima“ tehnološkog razvoja prisiliti trome i okoštale institucije na adaptaciju. Ovom će se promjenom sustavi vratiti u službu pojedinca koji su u konačnici i njihovi kreatori. Takvim procesima stvara se platforma ekonomije 21. stoljeća koja će u svom prioritetu imati smislenost, a ne kao do sada profitabilnost, produktivnost, efikasnost i slične ciljeve koji zanemaruju cjelovitost ljudskog bitka.

5. ZAKLJUČAK

Negativni utjecaj potrošačkih navika suvremenog čovjeka reflektira se i u njegovoj opće društvenoj i političkoj pasivnosti. Upravo ova činjenica ukazuje na nužnost stvaranja aktivnog pojedinca, tj. pojedinca koji nije „umrtvljen“ potrošačkim mentalitetom temeljem kojih formira i svoje djelovanje. Svođenjem smislenosti postojanja na zadovoljavanje potreba za materijalnim dobrom, tržišna ekonomija ostvaruje svoje ciljeve, no sve se manje ostvaruju ciljevi društva u cjelini. Gubitkom šireg društvenog smisla, ekonomija se svodi na čisto pojednostavljenje svog djelovanja koje se iskazuje kroz odnos *prihod / rashod* ili *dobit / gubitak*. Na ovako ogoljeno gledanje uloge ekonomije utjecalo je kontinuirano svođenje pojedinca i njegova smisla djelovanja na materijalno iskazivanje.

Rezultat je toga upravo današnja neoliberalna ekonomija oslobođena bilo kakvog humanog i nad materijalnog smisla. Ključnu ulogu u toj transformaciji ljudske svijesti imao je i proces proizvodnje znanja koji se oblikovao potrebama isključivo jednog društvenog područja, a to je ekonomija poticana enormnom proizvodnjom i potrošnjom dobara. Tako znanje gubi duh prosvjetiteljstva i za cilj ima isključivo modeliranje društava shodno potrebama globalnih ekonomskih procesa kojima je cilj standardizacija

i unifikacija društvenih sustava u svim svojim područjima. Na taj način generira se znanstveno znanje podređeno materijalnom, a orijentacijsko znanje postaje nepoželjno zbog mogućeg razvoja smislenog pojedinca izvan okvira globalne ekonomske paradigme. Stjecanje znanja postalo je samo sebi svrha bez želje za mudrošću i samorazvojem pojedinca, čemu je najviše pridonijela sveprisutna novokapitalistička utopija cjeloživotnog stjecanja znanja kao svojevrsnog pedagoškog nihilizma. Kao rezultat toga imamo industrijalizaciju znanja u kojoj su se sveučilišta pretvorila u velike pogone u kojima proizvodne brigade ispunjavaju norme, u kojima radnik ne postaje znalac, nego znalac radnik, a „znanstveno“ više nije ništa više od etikete koja se stavlja samo radi prestiža. Tako „društvo znanja“, „ekonomija znanja“ i slični pojmovi postaju alati za ideološku manipulaciju kojom se vrši oblikovanje društvenih procesa prema potrebama dominantnih neoliberalnih ekonomskih doktrina. Pogubnost ovakvog marketinškog pristupa znanju sve je vidljivija kroz sve učestalije i kompleksnije društvene, ekonomske i ekološke krize koje potresaju globalizirani svijet. U svemu se tome pojedinac utopio kroz vlastito nametanje novih ciljeva i težnji, a da se pri tome evolucijski nije razvijao po pitanju svojih društvenih obveza i odgovornosti. Na taj je način stvorio tržišnu arenu u kojoj je iz kreatora i upravitelja procesima postao taj kojim ti isti procesi upravljaju smanjujući pri tome sve više njegov utjecaj na njih. Ekonomija 21. stoljeća u svom fokusu djelovanja mora imati pomak ravnoteže unutar pojedinca kad je riječ o želji (težnji) za imanjem (trenutnom / kratkoročnom užitku) i stvarnim potrebama zbilje (ono što pojedinac realno može ostvariti shodno svojim potencijalima, a da pri tom ne narušava svoju osobnost). To je povratak u ekonomiju smisla, koja je izgrađena da služi čovjeku i prilagođena je njegovim kapacitetima. Takva ekonomija ne isključuje i ne stvara gubitnike, ona je adaptivna i svrhovita široj društvenoj zajednici. Da bi to bila u stanju, ta nova ekonomija 21. stoljeća mora ravnomjerno razvijati ekološki, socijalni i gospodarski dio društva, ne dovodeći u pitanje opstojnost jednog naspram drugog.

LITERATURA

- Bindé, J. (2007). *Prema društvima znanja*. Zagreb: Educa.
- Boras, I., Buterin, V. i Buterin, D. (2002). Znanje u funkciji dinamičkog razvoja gospodarstva (s osvrtom na stanje u Primorskoj-goranskoj županiji). U: Sundać, D. (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs* (str. 189-198). Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Cifrić, I. (2015). *Ekologija vremena i kultura zidova*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Drašković, M., (2010). Znanje kao neograničen resurs i objekt upravljanja. *Montenegrin Journal of Economics*, 11(6): 83-90.
- Dragičević, M. (1996). *Ekonomija i novi razvoj*. Zagreb: Alinea.
- Fromm, E. (1984). *Imati ili biti?* Zagreb: Naprijed „August Cesarec“.
- Gatto, J. T. (2010). *Oružja za masovno poučavanje: Putovanje nastavnika kroz mračni svijet obveznog školovanja*. Zagreb: Algoritam.

- Gibbons, M., Lomoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. i Trow, H. (ur.) (1994). *New Production of Knowledge: Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd.
- Giddens, A. (2007). Sociologija. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Grul, H. (1985). *Jedna planeta je opljačkana*. Beograd: Prosveta.
- Haveman, R., Bershadker, R. i Schwabish, J. A. (2003) *Human Capital in the United States from 1975 to 2000: Patterns of Growth and Utilization*. Kalamazoo, MI: W. E. Upjohn Institute for Employment Research.
- Karajić, N. (2013). Hrvatski sustav visokog obrazovanja – između humanizacije i marketizacije znanja. U: Cifrić, I., Trako Poljak, T. i Klasnić, K. (ur.), *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2* (str. 177-202). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Kolaković, M., (2002). *Teorijske osnove koncepcije intelektualnog kapitala*. U: Sundać, D. (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs* (str. 125-138). Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Lexico (2020). Human capital. URL: https://www.lexico.com/definition/human_capital (17.08.2020.)
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers J. i Behrens, W. W. (1972). *The Limits to Growth*, New York: Universe Books.
- Mrnjavac, Ž. (2002). *Nestaje li radništvo u ekonomiji zasnovanoj na znanju?* U: Sundać, D. (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs* (str. 199-212). Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Radermacher, F. J. (2003). *Ravnoteža ili razaranje: Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svetskog održivog razvoja*. Zagreb: Intercon – Nakladni zavod Globus.
- Scharmer, O. i Kaufer, K. (2016). *Prijelaz ekonomije iz egosustava u ekosustava*. Zagreb: Planetopija.
- Stehr, N. (1994). *Knowledge Societies*. London: Sage.
- Stiglitz, J. E. (2009). *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednog svijeta*. Zagreb: Algoritam.
- Stroombergen, A., Rose, D i Nana, G. (2002). *Review of the Statistical Measurement of Human Capital*. Wellington, NZ: Infometrics Consulting Ltd.
- Švarc, J. (2008). *Može li Hrvatska u društvo znanja i kako? Prijepori i perspektive inovacijske politike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Švarc, J. i Lažnjak, J. (2003). Nova proizvodnja znanja: perspektive u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 12(1-2): 93-114.
- Van Doren, Charles (2005). *Povijest znanja. Prošlost, sadašnjost i budućnost*, Zagreb: Mozaik knjiga.

KNOWLEDGE IN THE FUNCTION OF THE TRANSFORMATION OF SOCIETY TOWARDS THE ECONOMY OF SENSE

Marko Šundov

Abstract

The essence of the new economy lies in the transformation of economic thought from egocentric to ecocentric consciousness. Knowledge plays a key role in this process and redefining its function in today's modern societies of neoliberal economic doctrine is a fundamental precondition for the transformation of the society towards the economy of sense. The consciousness of the individual today moves from the common values toward individual ones, seen as necessary for an individual to be fully realized. Individualization has therefore become the fundamental driver of the process of knowledge production in modern societies. The acceleration of time dominated by only one social aspect of the individual's (economic) activity directly reflects on the structure and volume of knowledge that needs to be acquired during one's lifetime. This paper points to the connection between time, i.e. the compression of an individual's time, and the structure and volume of knowledge produced by the individual aspects of the knowledge production chain. The knowledge imposed on the individual is determined by the laws of the market and corporate values that surpass all other social values. All indicators, from economic, climate, energy, etc. point to the unsustainability of individualization and the process of producing knowledge-oriented exclusively to individual interests. Therefore, there is a need to establish a new platform for the production of knowledge, the primary goal of which is to create social groups that can carry our transformation towards the economy of sense.

Keywords: egocentrism, ecocentrism, the economy of sense, knowledge production, social group

DIE ROLLE DES WISSENS IN DER TRANSFORMATION DER GESELLSCHAFT IN DIE SINN-ÖKONOMIE

Marko Šundov

Zusammenfassung

Das Wesentliche der neuen Ökonomie liegt in der Transformation der ökonomischen Vernunft aus dem anthropozentrischen ins ökozentrische Bewußtsein. Das Wissen spielt in einem solchen Prozess eine Schlüsselrolle und in der Redefinition der Funktion, die es heute in modernen neoliberalen Gesellschaften hat, stellt es eine Grundbedingung für die Transformation der Gesellschaft in eine Sinn-Ökonomie dar. Das Bewußtsein des Einzelnen bewegt sich von den Werten der Gemeinsamkeit zu den Werten des Einzelnen, um sich voll zu verwirklichen. In modernen Gesellschaften wird die Individualisierung daher zum Stützpunkt und Grundauslöser der Produktion wissenschaftlichen Wissens. Die durch nur ein soziales Gebiet (das ökonomische) des menschlichen Wirkens bestimmte Zeitbeschleunigung widerspiegelt sich direkt auf Struktur und Volumen des Wissens, das man sich zeit seines Lebens aneignen soll. In dieser Arbeit wird auf die Verbindung der Zeit d.h. der Zeitkomprimierung des Einzelnen mit der Struktur und dem Volumen des Wissens hingewiesen, die einzelne Kettenglieder der Wissensproduktion herstellen. Das Wissen, das dem Einzelnen aufgedrugen wird, ist von Marktgesetzen und Unternehmenswerten bestimmt, die über allen gesellschaftlichen Werten stehen. Alle Indikatoren, von ökonomischen, klimatischen, energetischen u.a. zeigen auf eine unmögliche Aufrechterhaltung des individuellen Bewußtseinstyps und eines auf individuellen Interessen beruhenden Prozesses der Wissensproduktion hin. Aus diesem Grund ist es dringend notwendig, eine neue Plattform zur Produktion des Wissens aufzustellen, deren primäres Ziel es ist, neue Gesellschaftsgruppen als Änderungsträger in die Sinn-Ökonomie zu bilden.

Schlüsselwörter: Egozentrismus, Ökozentrismus, Sinn-Ökonomie, Produktion wissenschaftlichen Wissens, soziale Gruppe